

Василина Катерина
(Запоріжжя)

**Поетика заголовку останнього
конні-кетчерівського памфлету Р.Гріна
“Передвісник Чорної книги” (1592)**

За усталеною традицією “Передвісника Чорної книги, що розповідає про життя та смерть Неда Брауна” (1592), своєрідність якого зумовлена тим, що центром жанрово-структурної організації є герой-оповідач, розглядають як останній із конні-кетчерівських памфлетів Роберта Гріна.

Очевидно, що зв’язок цього памфлету з конні-кетчерівським циклом відчутно проступає уже на рівні заголовку: “Передвісник Чорної книги, що розповідає про життя та смерть Неда Брауна, одного з найвидатніших зрізувачів гаманців, крос-байтерів та конні-кетчерів, які коли-небудь жили в Англії. Він доставить читачеві чимале задоволення, розповідаючи від власного імені про чудернацькі виверти та страшні злодійства, котрі вчинив він сам чи його спільники, і про котрі раніше не йшлося на сторінках жодної з конні-кетчерівських книг. Читайте та будьте пильними; якщо ваша ласка, то смійтеся і зробіть висновки на власний розсуд. *Nascimur pro Patria*”^{*}.

Звернімо увагу на той факт, що переклад назви, запропонований у статті М.Томашевського (“Вестник Черной книги, или Жизнь и смерть Неда Броуна, одного из самых замечательных карманников в Англии”¹ не повністю відповідає тому значенню, яке було закладене автором. Ключ до розуміння змістового шару багатослівної назви цього твору знаходимо у передмові до нього. Річ у тім, що вміщені у передмовах авторські зауваження щодо власного мистецького імперативу виявлялися за часів Ренесансу надзвичайно важливим компонентом художньої структури твору. Саме в цей період, як відомо, відбувалося становлення літературно-критичної думки в Англії і пояснювальні нотатки, якими

---

^{*} Народжений для батьківщини.

I. Історико-літературний процес

розпочиналися твори, почасти виконували функцію літературно-критичних маніфестів, які допомагали елізаветинським “men of letters” осмислити власну творчу манеру, експлікувати свої мистецькі інтенції, а читачам – адекватно зрозуміти авторський концепт та долучитися до творчого досвіду митця. Так, приміром, Грін у вступі говорить: “Я представляю на ваш гречний розсуд цей твір – *передвісник* (виділено мною. – К.В.) “Чорної книги”, який я написав до того як захворів, саму ж “Книгу” я сподіваюся видати незабаром, і вона доповнить цю розповідь про злодійства Неда Брауна, котрих забагато аби вміститися в одній “Чорній книзі”². Отже, “Messenger” – це не “реальна особа, котра доносить вісті”, і не “періодичне видання”. У даному випадку це твір, який має провістити, анонсувати, створити певну ауру, сприятливу для рецепції майбутньої “Чорної книги” широким читацьким загалом. Планам Гріна, на жаль, не судилося здійснитися: на заваді стала передчасна смерть письменника. Кореляція змістових концептів, які містяться у поняттях “the blacke bookes messenger” (заголовок) та “this Messenger to my blacke booke” (передмова до твору), дає підстави стверджувати, що більш точним перекладом англійського слова “messenger” в контексті назви Грінового памфлету є “передвісник” (той, що передвіщає, пророкує чи передує появі чогось).

У повній відповідності з тогочасною літературною модою назва Грінового твору не тільки містить розгорнуту анотацію загального змісту, а й включає низку ключових слів (“зрізувач гаманців”, “крос-байтер”, “конні-кетчер”, “виверти”, “злодійства”), котрі програмують у свідомості читача чіткі жанрові очікування. Таким чином, ігнорування конкретизуючих уточнень щодо тих злодійств, на яких добре знався Нед, у російськомовному перекладі назви твору певною мірою нівелює те враження, яке прагнув створити Грін. Вказівки на надзвичайну професійну майстерність Брауна мали, на думку автора, сприяти тому, щоб читач відразу ж уявив всю масштабність злодійської натури героя і зрозумів, що в творі йтиметься про віртуоза конні-кетчерівського ремесла.

Наголошуючи на сенсаційності презентованої інформації (суто памфлетний художній прийом, який певною мірою провіщує естетику рококо з її цікавістю до пікантних подробиць, націлених на свідомий епатаж читацького загалу³),

та знову вже в котре нагадуючи про свої антології шахрайства (“... про такі дивні витівки та страшні злочинства... про котрі раніше не було відомостей у жодній з конні-кетчерівських книг”), Грін не тільки інтригує аудиторію, а й власноруч вписує свій черговий твір у літературний реєстр шахрайської прози.

Аргументом на користь цього припущення слугує і наведений у заголовку латиномовний девіз “Народжений для батьківщини”, який, до речі був присутнім і у назві першого з памфлетів конні-кетчерівського циклу. Цей крилатий вислів покликаний акцентувати увагу на високому громадянському призначенні, яке автор не тільки усвідомлює, але й декларує. Якщо у “Славетному викритті шахрайства” такий лозунг органічно вписувався у змістовий континуум назви (“викриття” здійснювалося з високою суспільно вагомою метою), то у назві, що аналізується, він створює ефект своєрідного парадоксу. Автор обіцяє читачеві розповідь про злочинця, неперевершеного у своїй ганебній майстерності, і водночас говорить про якусь-там громадську користь від такого твору. Оскільки жодні натяки на критичне ставлення памфлетиста до персонажа у цій назві відсутні, то, думається, саме шляхом наведення власного мистецького імперативу (“прислужитися батьківщині”) Грін розставляє всі крапки над “і” у довготривалій дискусії з опонентами, що звинувачували його у навмисному розбещенні молоді.

Доволі цікавою видається і запропонована Гріном візія ймовірної реакції читача на “Передвісника Чорної книги”: “читайте та будьте пильними; якщо ваша ласка, то смійтеся і зробіть висновки на власний розсуд”. Відсутність войовничої викривальності та нав’язливого моралізаторства, обов’язкових для раннього конні-кетчерівського памфлету, а також толерантне ставлення до чужої думки, що прийшло на зміну наполегливим вимогам звеселитися (пригадаймо репліку з “Другої ... частини конні-кетчерства”: “і я ладен поставити на кін свого капелюха.... Що жоден з вас не утримається від сміху, читаючи цей твір”⁴) свідчать про рівноцінність дидактичного та розважального намірів автора.

Включення до заголовку слів “життя та смерть”, які у такій сукупності виступали усталеним кліше, що фіксувало наявність у белетристичному творі рис *жизтєпису* (“Життя та смерть кардинала Волсі” (153?) Дж.Кавендіша, “Життя та

I. Історико-літературний процес

смерть Вільяма Довгобородого” (1594) Т.Лоджа) чи *агіографічних мотивів* (мартирологічні памфлети (1548 – 1553) Дж.Бейла, “Діяння та пам’ятки недавніх і небезпечних часів” (1563) Дж.Фокса) дає підстави співвідносити цей памфлет Гріна з біографічною традицією.

Відомо, що зазвичай об’єктом життєпису обиралася непересічна особистість, яка відзначалася видатними чеснотами чи надмірною гріховністю: праведники при цьому мали давати взірці для наслідування, а зображення ганебної долі грішників було покликане слугувати пересторогою і у такий спосіб відвертати від аморальних вчинків. Авторський акцент на неординарності героя був обов’язковим моментом ренесансних біографій: якщо не назва, то принаймні перші рядки твору неодмінно наголошували на тих якостях, які відрізняють цю людину від інших і тим самим роблять її гідною уваги біографа. Звернімося, приміром, до класичного взірця тюдорівської біографістики “Життя сіра Томаса Мора” (1557) В.Ропера. У вступній частині автор вшановує свого тестя Т.Мора таким чином: “Сір Томас Мор, Лицар і колишній Лорд-канцлер Англії, людина надзвичайної доброчесності й незаплямованої совісті; як свідчить Еразм, найчистіша й біліша від найбілішого снігу, наділена таким божественним розумом, рівного якому в Англії ніколи не було й не буде, універсально обізнана як у законах нашого Королівства..., так і в усіх інших науках, які нею були ґрунтовно вивчені, і за все це ще за життя його вважали людиною, гідною славетної пам’яті”⁵.

У тих випадках, коли об’єктом біографізації обирався негативний персонаж (злочинець, зрадник, віровідступник тощо), автор теж не пропускав нагоди наголосити на тому, що його герой був найвизначнішим з-поміж йому подібних, тобто найкривавішим головорізом, найпідступнішим клятвопорушником, найзаклятішим ворогом істинної християнської церкви. Показовими в цьому плані є заголовки історизованих романів Т.Лоджа: “Славетне правдиве та історичне життя Роберта Другого, Герцога Нормандії, якого за його страшне народження та жахливе життя прозвали Робіном-Дияволом (виділено мною. – К.В.)” (1591), “Життя та смерть Вільяма Довгобородого, *найвідомішого й найрозумнішого зрадника* (виділено мною. – К.В.) Англії, котрий народився в лондонському Сіті” (1593). На

користь такого спостереження щодо обов'язковості глорифікації персонажу біографії слугує і назва Грінового памфлету: автор презентує Неда Брауна як “одного з найвидатніших зрізувачів гаманців, крос-байтерів та конні-кетчерів, які коли-небудь жили в Англії”. Для читача, який добре був обізнаний з антологіями шахрайського ремесла, неординарність Неда не тільки не вичерпувалася тим, що він був найвидатнішим серед пройдисвітів, а й посилювалася за рахунок акценту на вправності героя у декількох злочинницьких технологіях (якщо герої попередніх конні-кетчерівських памфлетів були, так би мовити, “вузькими фахівцями”, то Нед віртуозно оволодів усіма шахрайськими прийомами, на яких читач уже непогано розумівся завдяки попереднім Гріновим творам).

Слід зазначити, що вже на рівні заголовку подібний наголос на екстраординарності центрального персонажа у сукупності з лексемою “смерть” створює доволі цікавий етико-аксіологічний акцент. Герой такого життєпису постає як видатна особистість (такий собі титан злодійства, подібний до величних персонажів драм К.Марло та Шекспіра), втім його велич, або ж точніше злодійська майстерність є своєрідним початком кінця. Саме слово “смерть” закладає у свідомості читача здогади про те, що навіть королям злочинницького світу не вдається перемудрити долю і уникнути фатального кінця. Подібна розстановка ціннісних акцентів виступає по суті програмним моментом Грінового памфлету, який на відміну від пікарескних творів орієнтований не стільки на те, щоб розважити публіку винахідливими витівками зухвалого пройдисвіта, скільки на те, щоб застерегти її від надмірного захоплення якостями, які на перший погляд здаються визначними, але ведуть урешті-решт до морального занепаду, духовного падіння, ганебної смерті.

Зауважимо, що наголос на конечності життя головного героя – “життя та смерть Неда Брауна” – протиставляє цей твір пікарескній традиції⁶. Нагадаємо, що зазвичай назви іспанських крутійських романів, наприклад, “Життя Ласарільо з Тормеса, його злигодні й пригоди” (1554) чи “Історія життя пройдисвіта на ім'я дон Паблос” (1606-1609) Франсіско де Кеведо-і-Вільегаса передбачають нескінченність життя спритного шахрая, чию біографію можна продовжити у будь-який момент⁷.

I. Історико-літературний процес

Співвідносячи у назві такі поняття, як життя та смерть, автор наголошує на відомому християнському постулаті, згідно з яким фінал фізичного існування будь-якої людини є адекватним його сутності, тобто за гріхом неодмінно слідує покарання⁸. Подібні настрої, котрі проступають вже у заголовку цього памфлету, були притаманні творам більшості маньєристів та ознаменували собою певний “крок назад” (від ренесансного оптимізму та епікурейських настроїв до середньовічної догматичної схоластики та набожності). Маньєристичне світосприйняття, позначене крахом гуманістичної віри у всемогутність та всесильність людської особистості, проявляє себе і в самому художньому образі героя: з одного боку, Нед Браун неперевершений у своїй злочинницькій майстерності, неординарний у своїх вчинках (такий собі улюбленець ренесансної Фортуни), а з іншого боку, ганебна сутність його вчинків є запорукою безчесної смерті. Тріумф героя є недовгим, і низка зухвалих кримінальних витівок приводить його на шибеницю.

Цікаво звернути увагу на той факт, що кожний твір з конні-кетчерівського циклу має деякі оригінальні риси, які відрізняють його від інших. Втілюючи свій мистецький задум, памфлетист кожного разу намагався внести до наступного памфлету певні зміни, які, на його думку, мали не тільки урізноманітнити способи презентації шахрайської тематики, але зробити твір неповторним та таким, що западе у душу читачеві. Не став винятком і “Передвісник Чорної книги”, у багатofункціональному заголовку якого зафіксовано певну неординарність твору.

Наявність у назві власного імені головного персонажа споріднює цей твір Гріна з романічною традицією (наприклад, “Евфуес” Дж.Лілі, “Зелото” Е.Манді (1580), “Розалінда” (1585) Т.Лоджа) і фіксує його відчутну відмінність від заголовків попередніх конні-кетчерівських памфлетів. Нагадаємо, що у ранніх шахрайських книгах Грін розповідав про типізованих анонімних конні-кетчерів, крос-байтерів та тому подібних кримінальних елементів, декларуючи на титульних листах тільки назви їхніх “професій”. У “Передвіснику...”, як бачимо, злодій має не тільки власне ім’я, але й прізвище, що значно посилює ефект вірогідності фабули як такої. Цей твір є чи не найпершим з-поміж англійських зразків шахрайської прози, в якому відбувався перехід героїв із розряду анонімних і

типізованих до класу номінованих і індивідуалізованих. Отже, саме Грін стоїть біля витоків тієї традиції, яка врешті-решт призведе до появи таких повнокровних і навдивовижу правдоподібних художніх образів авантюристів, як Мері Карлтон, Мерітрон Латрун, Моль Флендерс.

Представляючи ім'я та прізвище головного героя на титульній сторінці памфлету, Грін вочевидь прагне створити враження достеменності та документальної точності оповіді. Відомо, що автори тогочасних біографій або літературних життєписів будь-якої неординарної особистості обирали об'єктом своєї уваги реальних історичних осіб. На думку українського дослідника Б.Мельничука, "... історико-біографічний твір без конкретної, відомої з історичних джерел постаті – нонсенс"⁹. Звичайно ж, описуючи шлях відомого індивідууму, біографи не могли уникнути введення вигаданих сюжетних ліній до подієвої канви, аби зробити свій твір більш придатним для читання та уникнути сухості наукового стилю викладення. Однак Грінів життєпис Неда Брауна, зухвало претендуючи на достеменність, виявляється повною містифікацією, адже як сам художній образ представника лондонського андеграунду, так і його життєві колізії від початку до кінця є плодом авторської уяви. Втім, як вдалося встановити, здійснений Гріном вибір імені головного персонажа не був випадковим.

До цього часу не дійшло жодної згадки про реальний праобраз Грінового пройдисвіта. Ймовірно, що Р.Грін у пошуках імені для свого протагоніста, котрий мав стати узагальненим образом конні-кетчера, звернувся до Гарманового списку імен злодіїв. Там зустрічаються три шахраї з прізвищем Браун: Едвард Браун (Edward Browne), Вільям Браун (William Browne) та Джон Браун (John Browne), а також чотири – з іменем Нед: Нед Скіннер (Ned Skinner), Нед Берінгтон (Ned Barington), Нед Везердон (Ned Wetherdon) та Нед Голмз (Ned Holmes)¹⁰. Переважна більших з них належала до стану так званих "чесних чоловіків" ("upright-men") – представників кримінальної еліти. За словами Гармена, "... "чесний чоловік" користується величезним авторитетом, бо всі жебраки й пройдисвіти підкоряються йому та й він є неперевершеним у крадіжках та всіляких крадежах"¹¹. Отже, Р.Грін, можливо, вдався до звичайної компіляції, поєднуючи ім'я, яке зустрічалося у списку

I. Історико-літературний процес

Гармана найчастіше, та прізвище, яке носили авторитети кримінального світу. Ймовірно, що саме в результаті такої маньєристичної переробки “списку Гармена” і побачив світ славнозвісний Нед Браун – король лондонського “дна”, такий собі кримінальний майстер на всі руки.

Ще одним характерним прийомом, що посилює ефект правдоподібності нарації, в цьому творі виступає оповідь від першої особи. Вже у назві твору Грін звертає увагу читачів на той факт, що оповідь вестиме сам Нед Браун, і в цьому проступає спроба автора створити не простий життєпис героя, а оригінальну “автобіографію”¹². Форма повіствування, котра співпадає з пікарескною, дає підстави деяким літературознавцям для декларативної констатації впливу іспанського шахрайського роману на художній простір цього твору. Втім, навряд чи ця подібність є достатнім аргументом для тверджень про наявність впливу інокультурної традиції.

Таким чином, створюючи черговий твір із шахрайської тематики, Грін прагнув привернути увагу якомога ширшої читацької аудиторії, а отже, приділив велику увагу komponуванню та змістовому наповненню назви цього твору. Поліфункціональний характер заголовку був навіяний авторові не тільки загальноприйнятою модою, але й власним баченням того, яким має бути оформлення титульного аркушу “комерційного” твору. Як відомо, успіх твору великою мірою залежав саме від вправності та красномовства професійного письменника, котрий був не тільки власне творцем, але й “рекламним агентом” та й літературним критиком власних творінь. Добре знаючись на смаках адресату конні-кетчерівської памфлетистики, у заголовку Грін не просто перелічує шахрайські “регалії” Неда Брауна, фіксуючи тематико-проблемне ядро, а всіма силами намагається заінтригувати реципієнта, спрямувати його жанрові сподівання у необхідне русло. Важливо, що авторові вдалося впоратися із накресленим завданням і стимулювати інтерес читацького загалу до “Передвісника Чорної книги”, адже цей твір був популярним свого часу¹³, а для декого з Грінових послідовників в царині шахрайської прози (Т.Неша, С.Роуландза, Дж.Фіджа, Р.Геда, Ф.Кіркмена, Д.Дефо та ін.¹⁴) став своєрідним взірцем для наслідування .

- ¹ *Томашевский Н.* Плутуовской роман// Плутуовской роман. – М.: Художественная литература, 1975. – С.19.
- ² *Greene Robert.* The Blacke Bookes Messenger// The Bodley Head Quartos/ ed.by G.V.Harrison. – London, 1924. – P.1.
- ³ Детальніше про це див. *Пахсарьян Н.Т.* Генезис, поетика и жанровая система французского романа 1690 – 1760 годов: Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.01.05/ МГУ им.М.В.Ломоносова. – М., 1992. – С.9.
- ⁴ *Greene Robert.* The Second Part of Conny-Catching// The Bodley Head Quartos/ ed. by G.V.Harrison. – London: John Lane The Bodley Head Ltd, 1923. – P. 1.
- ⁵ Цит. за *Торкут Н.М.* Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та “література факту”. – Запоріжжя, 2000. – С. 347.
- ⁶ При компаративному аналізі поетики “Передвісника Чорної книги” та пікарески у якості класичного взірця для зіставлення обрано лише “Ласарільо з Тормеса” (1554). Це обумовлено декількома причинами. По-перше, на момент виходу “Передвісника Чорної книги” світ побачив лише “Ласарільо з Тормеса” (тоді ж коли роман про життя та пригоди Гусмана де Альфараче та дона Паблоса вийшли значно пізніше), а його переклад, виконаний Девідом Роулэндом (між 1554 та 1576 роками), був досить популярним серед англійських читачів (Про це див. *Hibbard G.R.* Thomas Nashe. A Critical Introduction.– London, 1962 . – P. 145; *Monteser Frederick.* The Picaresque Element in Western Literature/ Studies in the Humanities. – No. 5, Alabama: Univ. Of Alabama Press, 1975. – P.41.). По-друге, за багатьма формальними чинниками “Передвісник Чорної книги” здається подібним саме до “Ласарільо з Тормеса”. По-третє, саме цей роман вважають першою пікарескою (Див. *Лесин В.М. Пулинець О.С.* Словник літературознавчих термінів. – Київ: Радянська школа, 1971. – С. 317.; *Томашевский Н.* Указ.соч. – С. 19.; *Пуришев Б.И.* Литература эпохи Возрождения. Курс лекций. – М.: Высш. Шк., 1996. – С. 200).
- ⁷ *Кожин В.* Происхождение романа. – М., 1963. – С.152.
- ⁸ Детальніше див. *Reynolds J.A.* Repentance and Retribution in early English Drama // Jacobean Drama Studies/ ed.by J.Hogg. – Salzburg: Institut für Angl. Und Amer. Universität, 1982. – P.11.
- ⁹ *Мельничук Б.* Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення). – К: ВЦ “Академія”, 1996. – С.41.
- ¹⁰ *Harman Thomas.* A Caveat or Warning for Common Cursitors Vulgarly Called Vagabonds// The Elizabethan Underworld/ ed. by A.V.Judges.– London: George Routledge & Sons. Ltd., 1930. – P.110 – 113.
- ¹¹ *Ibid.* – P.72.
- ¹² Звернімо увагу на той факт, що хоча сам термін “автобіографія” вперше в Англії використовується Р.Саутлі лише в 1809 році, все ж цей жанр існував принаймні за два століття до того моменту, як слово було впроваджено у мову (Див. *Delany Paul.* British Autobiography in the Seventeenth century. – New York: Columbia Univ. Press, 1969).
- ¹³ Про це докладніше див. *Greene Robert, Harvey Gabriel, Nashe Thomas// Golden Hind. An Anthology of Elizabethan Prose and Poetry/ ed. by Roy Lamson and Hallet Smith.* – New York, 1942. – P. 673 – 675.; *Aydelotte Frank.* Elizabethan Rogues and Vagabonds. – London: Frank Cass & Co.LTD, 1967.
- ¹⁴ Це такі твори, як “Нешасливий мандрівник” (1594) Т.Неша, “Привид Гріна полное на конні-кетчерів” (1602) С.Роулэндза, “Англійський Гусман” (1662) Дж.Фіджа, “Англійський крадій” (1665 – 1680) Р.Геда та Ф.Кіркмена, “Моль Флендерс” (1722) Д.Дефо.